

УДК 339.172

З. М. Криховецька,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0028-1960>
І. В. Кохан,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9262-5723>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.5.51

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТОВАРНИХ БІРЖ В УКРАЇНІ

Z. Krykhovetska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
I. Kokhan,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF COMMODITY EXCHANGES IN UKRAINE

Однією з ключових характеристик розвиненої економіки є ефективне функціонування товарних ринків, важливу роль у забезпеченні якого відіграють товарні біржі.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану діяльності товарних бірж в Україні та визначення тенденцій їх розвитку. Використано методи аналізу нормативно-правових документів, статистичного аналізу та порівняльного підходу.

У роботі визначено роль товарних бірж у формуванні ринкових цін, мінімізації ризиків, стабілізації економіки та забезпеченні ліквідності ринку. Встановлено, що більшість бірж в Україні до 2021 року не відповідали класичному визначенню товарної біржі, оскільки не забезпечували анонімні торги та ринкове ціноутворення. Запроваджені у 2021—2024 роках законодавчі зміни створили правову основу для функціонування організованих товарних ринків, регульованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Визначено, що ліцензування та стандартизація торгівлі сприяють прозорості, однак ефективність ринку залежить від попиту та пропозиції.

Проведено аналіз статистичних даних про обсяги торгів, структуру біржового ринку в Україні, зокрема в розрізі товарів. Виявлено, що найбільшу частку загального обсягу торгів вітчизняного біржового ринку становить електроенергія (61,3%). Значну частку займають нафта та дистилати (14,4%) та необроблена деревина (8,8%).

Проведено аналіз діяльності 4 вітчизняних товарних бірж. Визначено основні напрями розвитку вітчизняних товарних бірж в Україні.

One of the key characteristics of a developed economy is the efficient functioning of commodity markets, where commodity exchanges play a crucial role in ensuring transparency and price discovery.

The objective of this study is to analyze the current state of commodity exchange operations in Ukraine and identify development trends. The research methodology includes the analysis of regulatory and legal documents, statistical data evaluation, and a comparative approach.

The study highlights the role of commodity exchanges in price formation, risk minimization, market liquidity provision, and overall economic stabilization. It has been established that, until 2021, most exchanges in Ukraine did not meet the classical definition of a commodity exchange, as they failed to ensure anonymous trading and market-driven price formation. Legislative changes implemented between 2021 and 2024 have created a legal framework for the operation of organized commodity markets regulated by the National Securities and Stock Market Commission. While licensing and trade standardization enhance transparency, overall market efficiency remains dependent on supply and demand dynamics.

A statistical analysis of trading volumes and the structure of the Ukrainian commodity exchange market, segmented by product categories, has been conducted. The findings indicate that electricity constitutes the largest share of the domestic exchange market (61.3%), followed by crude oil and distillates (14.4%) and unprocessed timber (8.8%).

The study also examines the operations of four major domestic commodity exchanges.

Key development directions for Ukrainian commodity exchanges have been identified, including: Expanding the range of traded products, Establishing a transparent system for data collection and analysis on exchange activities, enhancing financial literacy among producers, developing effective business models for cooperation between producers, intermediaries, and financial institutions through the use of derivatives, increasing accessibility to organized markets via the implementation of advanced digital technologies, widespread adoption of online trading platforms, reducing transaction costs for exchange operations, stimulating participation from both domestic and international market players.

Ключові слова: товарна біржа, біржовий товар, деривативні контракти, організовані товарні ринки, ліцензійні умови, обсяг торгів, біржова торгівля, електронна торгова система, програмне забезпечення діяльності біржі, інновації, біржовий ринок сільськогосподарської продукції.

Key words: commodity exchange, exchange-traded commodity, derivative contracts, organized commodity markets, licensing conditions, trading volume, exchange trading, electronic trading system, software support for exchange operations, innovations, agricultural commodity exchange market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Актуальність дослідження діяльності товарних бірж в Україні визначається їхньою важливістю для розвитку економіки країни. Біржовий ринок є не лише механізмом встановлення ринкових цін, а й ефективним інструментом страхування цінових ризиків, залучення інвестицій, вирішення оперативних і стратегічних завдань. Він створює умови для прозорості та конкурентоспроможної торгівлі, забезпечуючи баланс між попитом і пропозицією, є важливим індикатором економічної стабільності та інструментом інтеграції у світові торговельні процеси.

Із 2020 року Україна стикалася з численними економічними викликами, серед яких наслідки пандемії COVID-19 та повномасштабна війна, розв'язана Росією. Ці події спричинили значні потрясіння для товарних ринків, змусивши більшість товарних бірж припинити діяльність або суттєво скоротити обсяги торгівлі. Зміни у виробництві, постачанні та споживанні товарів призвели до значного підвищення цін та зміни моделі торгівлі. У такій ситуації відновлення та розвиток біржової торгівлі стають пріоритетними завданнями для

економіки країни. У цьому контексті дослідження стану товарних бірж та перспектив їхнього розвитку є надзвичайно необхідним для ефективного функціонування національної економіки.

У зв'язку з повільним розвитком товарних бірж в Україні з 2020 року, а також відсутністю впорядкованої статистичної інформації щодо їхньої діяльності, здійснення наукових досліджень у даній сфері є обмеженим. Однак, не зважаючи на відсутність достатньої кількості даних про товарні біржі, даній тематиці були присвячені роботи таких науковців, як Г. Машлій, О. Сороківська, М. Зяйлик [1], В. О. Яворська [2], О. В. Хадарцев [3], Н. В. Кузьминчук, Т. М. Куценко, О. Ю. Терованесова, Н. М. Василяшко [4] та інших. У них в основному приділяється увага аналізу організованих товарних ринків порівнянню із провідними світовими товарними біржами, становленню українських товарних бірж, тенденціям їх розвитку, методам дослідження біржової діяльності, аналізу світового та вітчизняного досвіду системи управління товарними біржами тощо, розвитку окремих товарних сегментів.

Незважаючи на наявність наукових досліджень у сфері розвитку товарних бірж в Ук-

раїні, існує потреба подальших досліджень їх сучасного стану, визначенні основних напрямків їх розвитку. Важливо знайти ефективні механізми відновлення біржового ринку, підвищення його ліквідності, привабливості для інвесторів, вдосконалення біржової торгівлі, що сприятиме економічному зростанню, покращенню інвестиційного клімату та зміцненню позицій України на міжнародних ринках.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз сучасного стану діяльності товарних бірж в Україні та визначення тенденцій їх розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з важливих ознак розвинутої економіки країни є організація належного функціонування товарних ринків. Важливим механізмом такої організації є товарна біржа, яка забезпечує платформу для купівлі та продажу товарів. Ключова роль організованих товарних ринків полягає у наступному:

- вони виступають важливими центрами ціноутворення, оскільки забезпечують конкурентне середовище для встановлення рівноважної ціни;
- мінімізують цінові ризики завдяки ефективним механізмам хеджування;
- формують довіру учасників до біржової торгівлі;
- стабілізують економічну систему;
- біржова торгівля відзначається стандартизованістю, що сприяє формуванню достатнього рівня ліквідності як на міжнародних, так і на національних біржах [2];
- товарні біржі є структурами, що здатні спричинити зростання в інших товарних секторах економіки через підвищення ефективності постачання, зниження трансакційних витрат, управління ризиками [5].

У 2021 році в Україні працювало понад 500 товарних бірж. Більшість з них не були біржами в загальноприйнятому розумінні, адже там не відбувалися регулярні анонімні торги, не укладалися контракти та, як наслідок, не формувалися ринкові ціни [6].

В основному, діючі біржі спеціалізувалися на проведенні торгів з реалізації майна підприємств-банкрутів, державного майна, конфіскованого майна і такого, яке перебуває у податковій заставі, а також організовували торгівлю земельними ділянками й іншого індивідуального майна, що суперечить суті товарної

біржі. Лише деякі біржі працювали у сфері організації торгівлі сільськогосподарською продукцією, необробленою деревиною та іншими біржовими товарами.

Причиною такої ситуації були недоліки вітчизняного законодавства, яке не враховувало світових тенденцій зміни організаційно-правової форми товарних бірж, не врегульовувало процесів сертифікації, ліцензування, не встановлювало вимоги щодо розміру статутного капіталу товарних бірж, їх технічного забезпечення [5, с. 24].

У 2021 році організований товарний ринок а в Україні отримав нові можливості для прозорості та законної торгівлі, став новим регульованим сегментом. Регулювання діяльності бірж було покладено на Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, а на самі біржі — контроль за процесом торгівлі з метою запобігання маніпуляціям та інсайдерським угодам.

Цей процес розпочався з ухвалення у 2020 році закону (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів № 738-ІХ) [7], що зумовило прийняття у нових редакціях законів "Про цінні папери та фондовий ринок" (нова назва "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" [8]) та "Про товарну біржу" (нова назва "Про товарні біржі" [9]).

Реформа заклала основи проєвропейського підходу до державного регулювання та організації торгівлі, оскільки закон № 738-ІХ був розроблений у межах зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС, що стало надійним фундаментом формування товарного біржового ринку.

31 липня 2021 року у зв'язку зі вступленням в дію нових редакцій законів було визначено, що існуючі на той час біржі зможуть продовжити свою діяльність лише в тому випадку, якщо вони будуть відповідати вимогам нового законодавства та отримають ліцензію НКЦПФР, а також встановлено, що вся торгівля стандартизованими товарами (зерно, деревина, пальне) має відбуватися виключно на ліцензованих біржових платформах.

Для ефективного впровадження вищезгаданих законів регулятор розробив і узгодив із законодавством 75 нормативно-правових актів [10]. Серед них:

- порядок видачі, зупинення дії та анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках (рішення № 275 від 13.05.2021 р.) [11];

— ліцензійні умови провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках (рішення № 276 від 13.05.2021 р.) [12];

— положення про провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах (рішення № 380 від 10.05.2021 р.) [13];

— положення про порядок складання, подання та оприлюднення товарними біржами звітних даних (рішення № 3 від 13.01.2022 р.) [14].

У 2024 році законодавчо було запроваджено новий вид професійної діяльності — діяльності з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах.

Відповідно до Ліцензійних умов [12] для отримання ліцензії юридичні особи, які планують здійснювати біржову діяльність, мають бути зареєстровані у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю; мати прозору структуру власності; мати установчий документ, що передбачає провадження відповідного виду професійної діяльності на організованих товарних ринках, ураховує особливості та обмеження, передбачені законами щодо здійснення таких видів діяльності; мати початковий капітал в розмірі не менш 20 мільйонів гривень; мати у власності та/або у користуванні декілька електронних торгових систем та програмно-технічних комплексів, які на постійній основі забезпечують належне функціонування та захист електронної торгової системи та інше програмне забезпечення автоматизованих, інформаційних, інформаційно-комунікаційних систем; повинен розробити і зареєструвати в НКЦПФР та підтримувати в актуальному стані прозорі і недискреційні правила товарної біржі, засновані на об'єктивних критеріях, які відповідають вимогам законодавства; мати у власності або в користуванні одне або декілька нежитлових приміщень загальною площею не менше 100 кв. м. тощо.

Із моменту отримання ліцензії на провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах та/або ліцензію на провадження діяльності з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах, юридична особа стає професійним учасником організованих товарних ринків і набуває статусу товарної біржі.

Товарна біржа також може отримати від НКЦПФР ліцензію (ліцензії) на провадження таких видів діяльності, як клірингова діяльність з визначення зобов'язань; діяльність з організації укладання деривативних контрактів на

багатосторонньому торгівельному майданчику деривативних контрактів; діяльність з організації укладання деривативних контрактів на організованому торгівельному майданчику деривативних контрактів.

Відповідно до Закону про товарні біржі [9] біржовим товаром може бути актив, допущений до біржових торгів на товарній біржі згідно з правилами такої товарної біржі, а саме продукція та інші речі, визначені родовими ознаками, а також деривативні контракти, які не є фінансовими інструментами, причому продукція може включати такі види, як сільськогосподарська продукція, деревина, мінерали, паливно-енергетичні ресурси, сировина, метали, дорогоцінне каміння, матеріальна продукція рибальства, паливної, хімічної, легкої, харчової та інших галузей промисловості, а також інші речі, визначені родовими ознаками.

За три роки роботи організованих товарних ринків НКЦПФР було видано чотири ліцензії на провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах. За цей час набуто певну практику застосування норм ліцензійних умов, і відповідно до якої у НКЦПФР виникла необхідність врегулювання окремих процедурних питань. Так, НКЦПФР затвердила нову редакцію Ліцензійних умов, яка має ряд нововведень та змін з врахуванням запровадженням нового виду професійної діяльності. Зокрема, організаційні та операційні вимоги доповнено нормою щодо необхідності запровадження та підтримання товарною біржою ефективних та прозорих процедур для приймання звернень від членів, учасників торгів та інших осіб, що мають доступ до біржових торгів; додано нові норми до вимог стосовно програмного та технічного забезпечення діяльності біржі (зобов'язання товарної біржі забезпечувати дублювання або резервування оригінальних інформаційних масивів; вести електронний облік оголошень про проведення аукціонів та скарг учасників торгів; проводити моніторинг інформації про членів товарної біржі та їх клієнтів, які здійснюють біржові операції у власних інтересах, та складати за результатами відповідні рейтинги на основі інформації про біржовий товар, кількість укладених та виконаних біржових договорів, періодичність їх укладання; проходження процедур допуску до біржових торгів, або набуття членства в дистанційному форматі); внесено зміни до подання біржею під час провадження професійної діяльності відомостей до НКЦПФР, їх терміни та порядок [15].

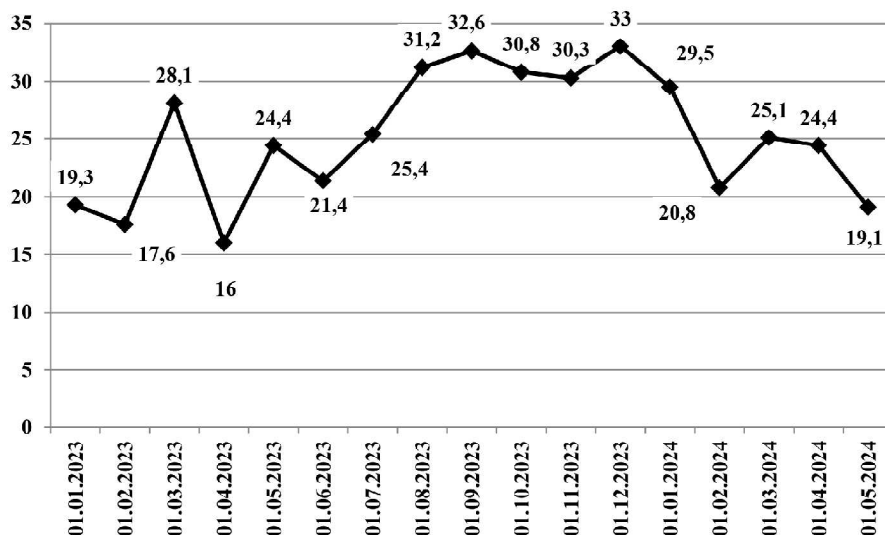

Рис. 1. Динаміка обсягу торгів на товарних біржах, 2023—2024 (травень) роки, млрд грн

Джерело: [10].

Отож, держава створила необхідні законодавчі та нормативні умови для прозорої роботи організованого товарного ринку, але його розвиток визначають самі учасники, а також співвідношення попиту й пропозиції на різні товари.

За три роки функціонування товарного ринку в умовах нового законодавства обсяг укладених угод на біржах перевищив 829 млрд грн. Це свідчить не лише про значні масштаби біржової торгівлі, а й про зростання надходжень до державного бюджету [10].

Результати щомісячних обсягів торгів на товарних біржах від січня 2023 року до травня 2024 року показані на рис. 1.

Найбільш затребуваними товарами на біржах у протязі 2023—2024 рр були (рис. 2):

Електроенергія — 61,3% загального обсягу торгів,

Нафта та дистилати — 14,4%,

Необроблена деревина — 8,8%.

Електроенергія традиційно займає найбільшу частку біржових торгів, і, незважаючи на виклики війни, ринок продовжує активно розвиватися. Україна впевнено впроваджує найкращі європейські практики у цій сфері [10].

Так, улітку 2023 року в Україні було прийнято закон "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках" (відомий як REMIT) [16]. Його мета — забезпечення прозорості, розвиток чесної конкуренції та запобігання маніпуляціям на енергетичних ринках. Регламент REMIT (Regulation on Wholesale Energy Market Integrity and Transparency) вста-

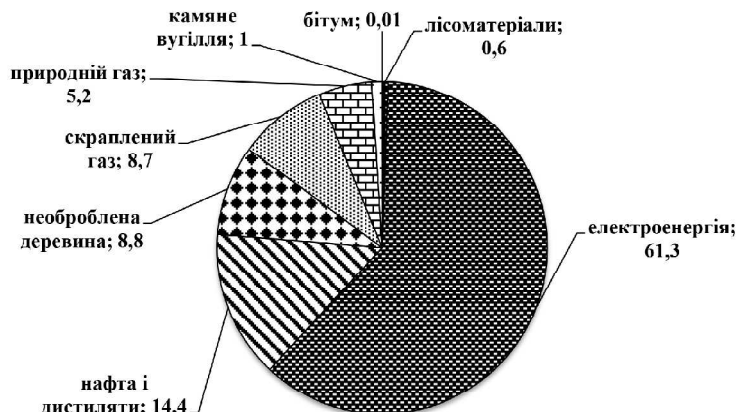

Рис. 2. Товарна структура обсягу торгів на товарних біржах, 2023—2024 роки

Джерело: [10].

новлює європейські стандарти та вимоги щодо відповідальності учасників оптового енергетичного ринку за зловживання. Очевидно, що цей регламент відіграє ключову роль у процесі інтеграції українського енергоринку з європейським [17].

Стосовно розвитку біржової торгівлі деревиною, то слід зазначити, що законодавчі зміни забезпечили переведення ринку деревини на прозорі та конкурентні засади. Рівний доступ для учасників, конкуренція серед покупців, дотримання конфіденційності, відсутність дискримінації та боротьба із зловживаннями сприяють скороченню тіньового ринку та створюють можливості для додаткових надходжень у державний бюджет. За три роки з початку дії нового законодавства на біржах було укладено угод на понад 24 млн куб. м необробленої деревини та на суму понад 63 млрд грн лісоматеріалів У 2023 році цей показник досяг 28,8 млрд грн У першому кварталі 2024 року обсяг угод зріс на 122% порівняно з третім кварталом 2021 року, а їхня вартість — на 86% [10].

Протягом цього періоду спостерігалось збільшення обсягів і вартості угод з деревиною та лісоматеріалами, укладених фізичними особами, що засвідчило прозорість, доступність і відсутність дискримінації при придбанні деревини.

Хоча військова агресія та введення воєнного стану вплинули на деревообробну галузь, логістику та енергопостачання, проте у таких умовах регулярні торги сприяють підтримці економіки, оскільки багато підприємств зберігають робочі місця та своєчасно сплачують зарплати й податки.

Тенденція зростання обсягів та вартості угод з деревиною свідчить про ефективність реалізації деревини виключно через організовані товарні ринки, операторами яких є ліцензовані товарні біржі [10].

На кінець 2024 року на товарних ринках діяли чотири ліцензовані біржі: Українська енергетична біржа, Українська універсальна біржа, Українська ресурсна біржа та Українська торгова платформа [10].

З одного боку, суттєве скорочення кількості бірж та підвищення вимог до їх діяльності має позитивний ефект, що у результаті цього забезпечено неможливість проведення торгів на біржах небіржовими товарами. З іншого боку, позбавлення можливості отримати багатьма біржами ліцензію на торги призвело до небезпеки штучного створення монопольного середовища через послаблення необхідної конку-

ренції між біржами, участі у діяльності на ринку лише тих із них, які мають великі капітали [1].

Розглянемо особливості діяльності та основні показники торгів вітчизняних товарних бірж.

ТОВ "Українська енергетична біржа" (ТОВ "УЕБ") створене з метою здійснення в Україні діяльності з організації торгівлі на ринках енергоносіїв та електроенергії. Біржа забезпечує організаційні, технологічні, правові та інші умови для функціонування та розвитку ринків біржової торгівлі електроенергією та енергоносіями. У липні 2021 року біржа отримала ліцензії на провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах та на провадження професійної діяльності на ринках капіталу — клірингової діяльності з визначення зобов'язань, яка дозволяє контролювати розрахунки між учасниками ринку та гарантувати виконання угод. У кінці 2024 року біржа додатково отримала ліцензію на діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах. Крім того біржа є офіційним майданчиком для системи "ProZorro.Продажі" [18].

У 2024 році на Українській енергетичній біржі (УЕБ) реалізували 2,04 млрд кубометрів газу, що на 53% більше, ніж у 2023 році (1,33 млрд кубометрів). Для порівняння, у 2022 році цей показник складав лише 167 тис. кубометрів, а в 2021-му — 1,85 млрд. кубометрів. Початок повномасштабного вторгнення суттєво обвалив біржову торгівлю газом, проте протягом 2023—2024 років спостерігається позитивна динаміка. Якщо розглядати цей обсяг у контексті загального ринку, він є досить значним, враховуючи, що близько 70% споживання покривається механізмом ПСО (покладання спеціальних обов'язків). На вільному ринку щорічно обертається близько 6,5 млрд. кубометрів газу, що становить 31% загального споживання.

Рівень активності на біржі значною мірою залежить від присутності великих гравців, особливо Нафтогазу. Зокрема, коли у 2020 році Україна намагалася скасувати ПСО для населення, тоді біржовий ринок газу отримав потужний імпульс, кількість трейдерів зросла, і були достатні передумови для створення регіонального газового ринку зі своїми ціновими індикаторами, порівнюваними з європейськими хабами. Проте у 2021 році знову повернули регульовані ціни та механізм ПСО, а Нафтогаз припинив торгові операції на біржі, що значно обмежило розвиток організованого ринку.

Таблиця 1. Динаміка загальної вартості продажу та обсягів продажу необробленої деревини та пиломатеріалів на ТОВ "Українська універсальна біржа"

	Необроблена деревина		Пиломатеріали	
	Загальна вартість продажу, тис. грн	Обсяг продажу, тис. куб. м	Загальна вартість продажу, тис. грн	Обсяг продажу, тис. куб. м
2022	7044328,58	2658,39	1338258,921	282,989
2023	17681755	7262,54	2458367	724,167
2024	18856307	7372,25	166356	65,875

Джерело: складено за даними [23].

Після початку повномасштабної війни багато реформ, спрямованих на лібералізацію ринку газу, конкуренцію та залучення інвестицій, фактично зійшли нанівець. Організована біржова торгівля почала відроджуватися лише навесні 2023 року, коли Нафтогаз повернувся на біржу для закупівлі газу внутрішнього виробництва [19].

В електроенергетиці діють зобов'язання виробників продавати частину електроенергії через аукціони та на ринку "на добу наперед" (РДН), що забезпечує певний рівень ліквідності. Оскільки електроенергію складно зберігати, учасники змушені активно працювати на короткостроковому ринку для балансування портфелів.

На відміну від ринку електроенергії, де механізм підтримки ліквідності передбачено законодавчо, газовий ринок розвивається нестабільно. Газ можна зберігати в підземних сховищах, що зменшує потребу в активній біржовій торгівлі для короткострокового балансування. Попри існування механізмів для такої торгівлі, реальних стимулів для учасників поки що недостатньо [19].

Для сталої ліквідності на біржі варто звернути увагу на досвід ЄС, де основними індикаторами ринкових цін є торги на внутрішньодобовому ринку (Within-Day) та ринку "на добу наперед" (Day-Ahead). Наприклад, в Україні на короткостроковому ринку газу за рік було реалізовано лише 19 млн кубометрів — це всього 1% від загального біржового обсягу. В Європі для розвитку таких ринків уряди запроваджували програми обов'язкового продажу частини газу через біржу (Gas Release Programmes, GRP), що сприяло відкриттю ринків і боротьбі з монополізацією галузі.

Румунія та Україна мають схожі газові ринки, оскільки значну частину споживання забезпечують власним видобутком. Для підтримки біржової торгівлі румунський уряд запровадив зобов'язання для виробників продавати частину газу на місцевих біржах: 50% для офшорно-

го видобутку та 40% для всіх виробників і поставальників. Це дозволило сформувати ліквідний ринок.

Польща також використовувала схожу модель для підтримки біржової торгівлі газом. Найбільші компанії зобов'язані продавати 55% газу через біржу TGE. Це не лише створило конкурентний ринок, а й стало основою для формування прозорих цін на газ у країні [19].

За результатами торгів протягом 2023 року на УЕБ реалізовано 59,84 млн МВт-год. електроенергії, 2,53 млн тонн нафти та газового конденсату, 263,97 тис. тонн скрапленого газу та нафтопродуктів, 585 тис. тонн вугілля. За 2024 рік реалізовано 57,18 млн МВт-год. електроенергії, 2,05 млн тонн нафти та газового конденсату, 269,83 тис. тонн скрапленого газу та нафтопродуктів, 372,19 тис. тонн вугілля. За напрямком "Необроблена деревина та пиломатеріали" у 2023 році було проведено 2416 аукціонів, загальний обсяг реалізації склав 3,46 млн куб. м., а у 2024 році загальний обсяг реалізації зріс і становив 4,67 млн куб. м. (157 тис. угод) [20, 21].

За напрямком "Торгівля біржовими товарами, включеними до переліку видів продукції, торгівля якими здійснюється виключно на організованих товарних ринках" в окремому модулі електронної торгової системи ТОВ "УЕБ" у 2023 році укладено більше 3 тис. біржових угод, у 2024 році — близько 3,5 тис. угод. Обсяги проданої нафти та газового конденсату за даним напрямком у 2023 році склали більше 200 тис. т., скрапленого газу — 56 тис. т., а у 2024 році обсяги проданої нафти та газового конденсату зменшилися і склали 133 тис. т., скрапленого газу також зменшилися і склали 48 тис. т. [20, 21].

ТОВ "Українська універсальна біржа" відповідно до отриманих ліцензій займається такими видами професійної діяльності: організацією торгівлі продукцією на товарних біржах (наприклад, торги з купівлі-продажу необробленої деревини, пиломатеріалів та аграрної продукції), організацією укладання деривативних контрактів на товарних біржах. А також до 2024 року біржа володіла ліцензією на проведення діяльності на ринках капіталу — клірингову діяльність щодо визначення зобов'язань. Крім того, проводить продаж майна платників податків, що перебуває під податковою заставою, та реалізує безхазяйне і інше майно на аукціонах та біржових торгах, яке перейшло у власність держави. Біржа є офіційним електронним майданчиком публічних закупівель України PROZORRO, а також акредитованим май-

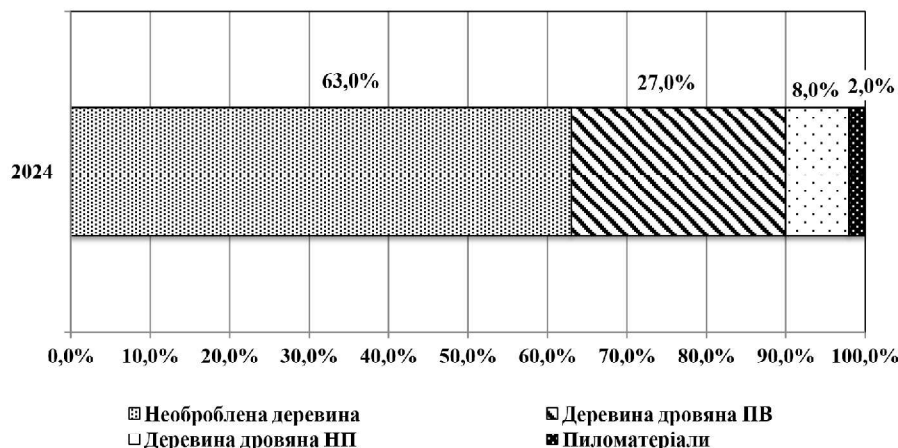

Рис. 3. Структура реалізації деревини на Українська ресурсна біржа у 2024 році за обсягом укладених угод

Джерело: складено за даними [25].

данчиком для системи "ProZorro.Продажі". Це включає реалізацію активів збанкрутілих банків Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, продаж державного та комунального майна, майна боржників у справах про банкрутство, спеціальних дозволів на користування надрами, а також земельних ділянок та прав оренди на них [22].

Українська універсальна біржа розробила інструмент для учасників ринку лісової галузі, що дозволяє отримати детальну аналітичну інформацію щодо продукції, реалізованої на біржових торгах необробленою деревиною та пиломатеріалами. Завдяки широким можливостям аналітичної системи та різноманітним фільтрам, користувачі можуть відслідковувати основні показники торгівлі, основані на оперативних та історичних даних, отриманих під час аукціонів, проведених на УУБ.

Система дає змогу аналізувати такі статистичні дані:

- активність учасників торгів;
- обсяги та ціни продажу необробленої деревини та пиломатеріалів;
- ринкові тенденції та ефективність для держави.

Використання фільтрів дозволяє формувати аналітичні результати за різними періодами, регіонами та видами деревини (табл. 1) [23].

Для зручності користувачів ТОВ "Українська універсальна біржа" постійно удосконалює свої сервіси. Серед інновацій слід виділити Telegram- та Viber-боти, які дозволяють на мобільному телефоні швидко знаходити потрібні аукціони, підписуватися на них та отримувати сповіщення про нові лоти в режимі on-line.

Товариство з обмеженою відповідальністю "Українська ресурсна біржа" (УРБ) набуло ста-

туса товарної біржі у серпні 2023 року. Одночасно біржа набула право здійснювати професійну діяльність на ринках капіталу — клірингову діяльність з визначення зобов'язань. Місія біржі — створити конкурентний біржовий ринок деревини, сільськогосподарської продукції, паливно-енергетичних ресурсів, металів та інших біржових товарів. Із самого початку утворення УРБ її засновниками зроблений акцент на впровадженні сучасних технологій електронних торгових систем організованих ринків, повноцінного використання електронного документообігу при укладанні біржових угод. На початку своєї діяльності УРБ зосередилася на ринку необробленої деревини та пиломатеріалів, який найбільш динамічно розвивається останнім часом. Перші торги на УРБ за напрямком "Необроблена деревина та пиломатеріали" відбулися у січні 2024 року [24].

У 2024 році найбільша кількість учасників ринку деревини УРБ зосереджена у Львівській та Чернівецькій областях. Протягом 2024 року на Українській ресурсній біржі за напрямком "Необроблена деревина та пиломатеріали" було проведено 561 результативних торгів, за підсумками яких укладено 8238 угод з купівлі-продажу необробленої деревини, деревини дров'яної та пиломатеріалів. У структурі продажу за категоріями товару найбільша питома вага у обсязі реалізації припадає на необроблену деревину (круглі лісоматеріали) (рис. 3). З товарами цієї категорії також було укладено найбільшу кількість угод — 7 629 шт.

УРБ приділяє значну увагу розвитку функціональних можливостей програмного забезпечення біржі та аналітичних сервісів, пов'язаних із функціонуванням біржового ринку деревини. Протягом 2024 року біржею в цьому

напрямку запроваджені сервіси в електронній торговій системі (ЕТС) біржі щодо: моніторингу виконання договорів, укладених за результатами торгів на ринку деревини; автоматичного формування графіків поставки продукції при підписанні в ЕТС біржі договорів з можливістю подальшого коригування та підписання цих графіків сторонами договору з використанням функціоналу ЕТС; автоматичного інформування сторін договорів про поточний стан виконання договорів протягом періоду, в якому мають бути виконані зобов'язання з поставки/приймання продукції. На офіційному вебсайті УРБ реалізовані сервіси щодо розкриття аналітичної інформації, що стосується ринку деревини [25].

ТОВ "Українська торгова платформа" ("УТП") є організатором електронних біржових торгів щодо купівлі-продажу лісо- та пиломатеріалів. У перспективі біржа планує проводити аукціони з продажу електроенергії, природного газу та нафтопродуктів. А також професійну діяльність щодо укладання деривативних контрактів на товарних біржах та клірингову діяльність [26]. Початок проведення аукціонів на "Українська торгова платформа" (ТОВ "УТП") припав на жовтень 2023 року. З того часу об'єм торгів лісо-, пиломатеріалами і деревиною дров'яною у січні 2024 року зріс у 3,38 рази та склав 21257,797 куб. м. порівняно з об'ємом у 4 кварталі 2023 року. Водночас зросла у 4,43 рази і загальна вартість укладених договорів при реалізації лісо-, пиломатеріалів та деревини дров'яної у січні 2024 р. порівняно з 4 кварталом 2023 р. [27].

Одним із ключових напрямів розвитку товарних бірж є розширення асортименту товарів. Важливими кроками у цьому напрямку є:

- запуск торгівлі викидами CO₂, як це реалізується в європейських країнах;
- торгівля воднем, що має перспективи як енергетичний продукт, зокрема для збереження надлишкової електроенергії;
- розвиток біржової торгівлі агропродукцією [28].

Стосовно останньої позиції, варто зазначити, що в Україні досі відсутній постійно діючий та ефективний біржовий ринок сільськогосподарської продукції. Причинами цього є: низький рівень державної уваги до розвитку аграрного біржового ринку; відсутність прозорої статистики та офіційного аналізу біржових торгів; відсутність необхідних знань та недостатня поінформованість товаровиробників про переваги біржової діяльності; небажання

виробників і посередників вести чесну прозору торгівлю; обмежене використання хеджування цінкових ризиків через низький рівень фінансової грамотності виробників. Також одним із факторів, що не сприяють на даному етапі розвитку товарних бірж є військові дії на території України.

Для розвитку біржового ринку агропродовольчої продукції, а також інших секторів першочерговим завданням є створення прозорої системи збору та аналізу даних про діяльність товарних бірж, що дозволить відстежувати актуальні тенденції. Це, своєю чергою, сприятиме впровадженню інструментів хеджування цінкових ризиків учасниками біржових торгів, зокрема активному використанню біржових контрактів із відтермінованим виконанням (деривативів). Необхідно створити стимулюючі умови та впровадити регуляторні зміни в процедурах біржової торгівлі, щоб забезпечити стабільні та довгострокові договірні відносини між усіма учасниками агроринку. А також важливим є підвищення фінансової грамотності виробників — особливо малих і середніх підприємств, а також розробка ефективних бізнес-моделей співпраці між виробниками, посередниками та фінансовими установами з використанням високоліквідних деривативів [3]. Ці кроки допоможуть зробити біржову торгівлю прозорою, стабільною, доступнішою для всіх учасників ринку, сприятимуть прозорому ціноутворенню, захисту учасників ринку від коливань цін, та збільшенню ліквідності товарного ринку України.

Важливим напрямом вдосконалення біржової діяльності також є забезпечення доступності організованих ринків через впровадження новітніх цифрових технологій, широкомасштабне використання Інтернет-трейдингу, та зниження витрат на проведення біржових операцій та стимулювання участі як вітчизняних, так і міжнародних гравців.

ВИСНОВКИ

Не можна не дооцінювати важливість біржового ринку, оскільки він відображає стан економіки країни, допомагає досягати стратегічних та тактичних цілей його учасників і є одним із ключових механізмів участі в економічних процесах. В Україні відбуваються позитивні зміни у напрямі вдосконалення регулювання та підвищення вимог до товарних бірж. Доступ до організованих товарних ринків значно розширився завдяки встановленню вимог до функціонування електронних торговельних систем, здійсненні електронної торгівлі.

Ці зрушення можуть стати основою для подальшого розвитку та вдосконалення організованих товарних ринків. Як наслідок, забезпечення ефективного функціонування товарних бірж сприятиме економічному зростанню, посиленню ролі України у світовій торгівлі, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Література:

1. Машлій Г., Сороківська О., Зяйлик М. Стан та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 2. С. 72—84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2022_2_9 (дата звернення: 20.01.2025).
2. Яворська В. О. Аналіз ринків капіталу та організованих товарних ринків. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 69. С. 23—29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2022_69_7 (дата звернення: 20.01.2025).
3. Хадарцев О. В. Біржові інструменти мінімізації цінових ризиків ринку агропродукції. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2022. № 12. С. 139—144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_12_19 (дата звернення: 20.01.2025).
4. Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М., Терованесова О. Ю., Василяшко Н. М. Стратегічний підхід в системі управління товарними біржами: світовий та вітчизняний досвід. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2022. № 6. С. 111—119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_6_16 (дата звернення: 20.01.2025).
5. Криховецька З. М. Проблеми та шляхи розвитку товарного біржового ринку в Україні. Сталий розвиток економіки. 2016. № 2 (31). С. 23—31.
6. Ринки капіталу та товарні ринки: що зміниться з 1 липня 2021 року. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2020/09/16/665165/> (дата звернення: 20.01.2025).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів № 738-IX 19.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
8. Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>. (дата звернення: 20.01.2025).
9. Закон України "Про товарні біржі". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
10. Магомедов Р. Реформування біржового ринку. Що змінилося? URL: <https://www.nssmc.gov.ua/reformuvannia-birzhovoho-rynku-shcho-zminylosia/> (дата звернення: 20.01.2025).
11. Порядок видачі, зупинення дії та анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0693-21#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
12. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках — діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1123-24#n2> (дата звернення: 20.01.2025).
13. Положення про провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0993-21#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
14. Положення про порядок складання, подання та оприлюднення товарними біржами звітних даних. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0115-22> (дата звернення: 20.01.2025).
15. Оптимізація ліцензійних умов для товарних бірж: Комісія розробила нову редакцію. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/optymizatsiia-litsenziinykh-umov-dlia-tovarnykh-birzh-komisiia-rozrobila-novu-redaktsiiu/> (дата звернення: 20.01.2025).
16. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках" № 3141-IX від 10 червня 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-20#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
17. Закон про REMIT: головне. URL: <https://expro.com.ua/statti/zakon-pro-remit-golovne> (дата звернення: 20.01.2025).
18. Отримані ліцензії. URL: <https://www.ueex.com.ua/ueex/license/> (дата звернення: 20.01.2025).
19. Щербина І. Через закриття експорту наш ринок живе своїм відособленим життям. Енергобізнес. URL: <https://e-b.com.ua/inna-shherbina-cerez-zakrittya-eksportu-nas-rinok-zive-svoym-vidosoblenim-zittiam-7387> (дата звернення: 20.01.2025).
20. Результати торгівлі на УЕБ у 2023 році. URL: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/rezultaty-torgivli-na-ueb-u-2023-rotsi/> (дата звернення: 20.01.2025).
21. Результати торгівлі на УЕБ у 2024 році. URL: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/rezultaty-torgivli-na-ueb-u-2024-rotsi/> (дата звернення: 20.01.2025).

22. Загальна інформація. Сайт "Українська універсальна біржа". <https://www.uub.com.ua/pro-birzhu/misiya-ta-tsili/> (дата звернення: 20.01.2025).

23. Система аналітики за результатами біржових торгів необробленою деревиною та пиломатеріалами. URL: <https://www.uub.com.ua/torgy-ta-auksiony/neobrobлена-derevna-ta-pilomaterial/analitika/> (дата звернення: 20.01.2025).

24. Річний звіт про результати біржових торгів за 2023 рік. Українська ресурсна біржа. URL: <https://urb.ua/wp-content/uploads/2024/03/richnyj-zvit-2023-1.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).

25. Річний звіт про результати біржових торгів за 2024 рік. Українська ресурсна біржа. URL: <https://urb.ua/wp-content/uploads/2025/01/richnyj-zvit-rezultaty-torgiv-2024.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).

26. Про біржу. Офіційний сайт "Українська торгова платформа". URL: <https://utplatforma.com/about> (дата звернення: 20.01.2025).

27. Об'єм торгів на "Українська торгова платформа" виріс у січні у 3,38 рази. URL: <https://utplatforma.com/news/obyem-torgiv-na-ukrayinska-torgova-platforma-vyris-u-sichni-u-38-razu> (дата звернення: 10.02.2025).

28. Кошовий Д. Ми реально боремося за те, щоб біржовий ринок агро існував — Член НКЦПФР Ільїн. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/my-realno-boremosia-za-te-shchob-birzhoviy-rynok-agro-isnuvav-chlen-nktsppfr-ilin/> (дата звернення: 10.02.2025).

References:

1. Mashlii, H., Sorokivska, O., and Ziailyk, M. (2022), "The State and Trends of Exchange Trading Development at the Present Stage", *Socio-Economic Problems and the State*, vol. 2, pp. 72—84, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2022_2_9 (Accessed 20 January 2025).

2. Yavorska, V. O. (2022), "Analysis of Capital Markets and Organized Commodity Markets", *Market Infrastructure*, vol. 69, pp. 23—29, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2022_69_7 (Accessed 20 January 2025).

3. Khadartsev, O. V. (2022), "Exchange Instruments for Minimizing Price Risks in the Agricultural Market", *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: Economic Sciences, vol. 12, pp. 139—144, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_12_19 (Accessed 20 January 2025).

4. Kuzmynchuk, N. V., Kutsenko, T. M., Terovanesova, O. Y., and Vasylyashko, N. M. (2022),

"Strategic Approach in the Commodity Exchange Management System: Global and Domestic Experience", *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: Economic Sciences, vol. 6, pp. 111—119, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_6_16 (Accessed 20 January 2025).

5. Krykhovetska, Z. M. (2016), "Problems and Ways of Development of the Commodity Exchange Market in Ukraine", *Sustainable Economic Development*, vol. 2 (31), pp. 23—31.

6. Savychuk, M. (2020), "Capital Markets and Commodity Markets: What Will Change from July 1, 2021", available at: <https://epravda.com.ua/columns/2020/09/16/665165/> (Accessed 20 January 2025).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Simplification of Investment Attraction and Introduction of New Financial Instruments", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (Accessed 20 January 2025).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Accessed 20 January 2025).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Commodity Exchanges", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>. (Accessed 20 January 2025).

10. Magomedov, R. (2025), "Reforming the Exchange Market: What Has Changed?", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/reformuvannia-birzhovoho-rynku-shcho-zminylosia/> (Accessed 20 January 2025).

11. National Securities and Stock Market Commission (2024), "Procedure for Issuing, Suspending, and Revoking a License for Professional Activity on Organized Commodity Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0693-21#Text> (Accessed 20 January 2025).

12. National Securities and Stock Market Commission (2024), "Licensing Conditions for Professional Activities in Organized Commodity Markets — Activities Related to Organizing Trading on Commodity Exchanges", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1123-24#n2> (Accessed 20 January 2025).

13. National Securities and Stock Market Commission (2024), "Regulation on Professional Activities in Organized Commodity Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0993-21#Text> (Accessed 20 January 2025).

14. National Securities and Stock Market Commission (2024), "Regulation on the Procedure for Preparing, Submitting, and Publishing Reporting Data by Commodity Exchanges", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0115-22> (Accessed 20 January 2025).

15. National Securities and Stock Market Commission (2024), "Optimization of Licensing Conditions for Commodity Exchanges: The Commission Has Developed a New Version", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/optymizatsiia-litsenziinykh-umov-dlia-tovarnykh-birzh-komisiia-rozrobyla-novu-redaktsiiu/> (Accessed 20 January 2025).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Prevention of Abuse in Wholesale Energy Markets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-20#Text> (Accessed 20 January 2025).

17. ExPro Consulting (2023), "Law on REMIT: Key Points", available at: <https://expro.com.ua/statti/zakon-pro-remit-golovne>. (Accessed 20 January 2025).

18. Ukrainian Energy Exchange (2025), "Obtained Licenses", available at: <https://www.ueex.com.ua/ueex/license/> (Accessed 20 January 2025).

19. Shcherbyna, I. (2025), "Due to Export Restrictions, Our Market Lives Its Own Isolated Life", Enerhobiznes, available at: <https://e-b.com.ua/inna-shherbina-cerez-zakrittya-eksportu-nas-rinok-zive-svoyim-vidosoblenim-zittyam-7387> (Accessed 20 January 2025).

20. Ukrainian Energy Exchange (2024), "Trading Results on Ukrainian Energy Exchange in 2023", available at: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/rezultaty-torgivli-na-ueb-u-2023-rotsi/> (Accessed 20 January 2025).

21. Ukrainian Energy Exchange (2025), "Trading Results on Ukrainian Energy Exchange in 2024", available at: <https://www.ueex.com.ua/presscenter/news/rezultaty-torgivli-na-ueb-u-2024-rotsi/> (Accessed 20 January 2025).

22. Ukrainian Universal Exchange (2025), "General Information", available at: <https://www.uub.com.ua/pro-birzhu/misiya-ta-tsili/>. (Accessed 20 January 2025).

23. Ukrainian Universal Exchange (2025), "Analytics System on the Results of Exchange Trading in Raw Timber and Sawn Wood", available at: <https://www.uub.com.ua/torgy-ta-auksiony/neobroblena-derevna-ta-plomaterial/analitika/>. (Accessed 20 January 2025).

24. Ukrainian Resource Exchange (2023), "Annual Report on Exchange Trading Results for 2023", available at: <https://urb.ua/wp-content/uploads/2024/03/richnyj-zvit-2023-1.pdf> (Accessed 20 January 2025).

25. Ukrainian Resource Exchange (2024), "Annual Report on Exchange Trading Results for 2024", available at: <https://urb.ua/wp-content/uploads/2025/01/richnyj-zvit-rezultaty-torgiv-2024.pdf> (Accessed 20 January 2025).

26. Ukrainian Trading Platform (2025), "About the Exchange", available at: <https://utplatforma.com/about> (Accessed 20 January 2025).

27. Ukrainian Trading Platform (2024), "Trading Volume on "Ukrainian Trading Platform" Increased 3.38 Times in January", available at: <https://utplatforma.com/news/obyem-torgiv-na-ukrayinska-torgova-platforma-vyris-u-sichni-u-38-razy> (Accessed 10 February 2025).

28. Koshovyi, D. (2024), "We Are Seriously Fighting for the Existence of the Agricultural Exchange Market — NSSMC Member Ilin", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/my-realno-boremosia-za-te-shchob-birzhovyirynok-ahro-isnuvav-chlen-nktspr-ilin/> (Accessed 10 February 2025).

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292